

Sündmus, kogemus ja jutustamine¹

Kirsti Salmi-Niklander

Teesid: Artiklis analüüsitakse sündmuse, kogemuse ja jutustamise omavaheelist seotust. Millest koosneb sündmus akadeemilises ajaloo uurimises ja pärimuslikus ajaloos? Kuidas jutustajad piiritlevad sündmuse argielus, meenutamisel ja jutustamisel? Alljärgnevas käsitletakse sündmust ajaloo ja antropoloogia kokkupuutepunktis. Artikli eesmärk on otsida sündmuse, kogemuse ja nende väljendamise vastastikust mõju analüüsides uut teavet ajaloolistest protsessidest, mida vaadeldakse nende sündmuste kaasaegsete inimeste kogemuste kaudu. Artiklis esitatakse suulise ja kirjaliku piirimaale jäävatest tekstidest kahe sündmusjutustuse täppisanalüüs, mille kaudu avatakse 1890. aastate murdeprotsessid ühiskonnas: naiste tulek meeste maailma ja sellest tingitud võimuvõitlus, karskusseltside tegevus üliõpilaselu muutmisel, ühtlasi uute kollektiivide, aga ka väljendusviiside kujunemine. Nii uue jutustamisstiili kui ka žanride teisenemise tingis asjaolu, et olemasolevad väljendusviisid ei võimaldanud sõnas jäädvustada ühiskonnas toimuvaid ja tunnetatavaid muutusi.

Märksõnad: argikultuur, kogemus, kogemusjutustus, pärimuslik ajalugu, suuline ja kirjalik kultuur/väljendus, sündmus, sündmusjutustus,

Kas alguses oli sündmus või kogemus?

Pärimusliku ajaloo uurimise eesmärk on saada teavet inimeste kogemustest, mis kuuluvad ajalooliste sündmuste juurde. Pärimuslik ajalugu toob esile ka sellised sündmused ja kogemused, millest ametlikud dokumendid ja neil põhinev ajalugu mööda vaatavad. Need kogemused on sageli seotud tugevate emotsionaalsete ja füüsiliste läbielamiste või indiviidi ja ühiskonna suhetega: vägivalla, surma ja seksuaalsusega.

Käesolevas artiklis keskendun sündmuse, kogemuse ja jutustamise omavahelistele seostele. Millised on sündmuse põhiühikud pärimuslikus ajaloos ja akadeemilises ajaloos? Kuidas individid eristavad ja piiritlevad jutustatavat

ning meenutatavaid sündmuse argielu üldises voolus? Vaatlen neid küsimusi ajaloo ja antropoloogia kokkupuutepunktis. Pärimuslik ajalugu on minu uurimustöös nii allikas kui ka objekt: sündmuse, kogemuse ja nende väljendamise vastastikust mõju analüüsid otsin uut teavet ajaloolistest protsessidest nende sündmuste kaasaegsete inimeste kogemustest.

Eelkõige pakuvad mulle huvi “väiksed” ühiskondlikud sündmused, mis ei ole seotud suurte individuaalsete või ühiskondlike murranguperioodidega. Karkila töölisnoorte suulis-kirjalikku pärimust käsitlevas uurimuses *Itsekasvatusta ja kapinaa* (Enesekasvatus ja mäss) olen defineerinud selliste sündmustega seotud lood sündmusjutustusteks, mis erinevad paljuski minevikku suunatud mälestusjutustustest (Salmi-Niklander 2004: 172–174). Mälestustele tuginev jutustus on levinud definitsioonide kohaselt diakrooniline ja tagasivaatav. Need jutustused on seotud üksikisiku ja ühiskonna oluliste, nn suurte kogemustega nagu sünni ja surma või dramaatiliste ajalooliste murrangutega.² Kogemusjutustus ei ole alati küll diakrooniline, kuid on alati seotud meenutaja elu olulisimate sündmustega (Pöysä 1994: 234; Ukkonen 2000: 39–40). Sündmusjutustus on seevastu sünkroonne, kaasaegne jutustus, mille teemadeks on suhteliselt tavapärased sündmused, mis toimusid lähiminevikus – eile, eelmisel nädalal või mõni kuu tagasi. Tüüpilised sündmusjutustuse teemad on näiteks reisid, matkad, peod ja võistlused. Need tulevad argipäevast esile, kuid üldiselt ei sisalda indiviidi või ühiskonna elu muutvaid elemente (Salmi-Niklander 2004: 172–174).

Sündmusjutustuse kirjalikeks allikateks on kirjutamise intiimsed vormid (päevikud, kirjad) ning väikeste kollektiivide väljaanded, nagu käsitsi kirjutatud lehed ja paljundatud materjalid. Sündmusjutustust esineb loomulikult ka suulise jutustusena: üliõpilased meenutavad kursuse pidusid, sportlased oma viimast võistlust, abielupaar puhkusereisi. Pikemas perspektiivis jäävad sündmusjutustuse teemadena püsima siiski ainult eriti ootamatud või murrangulised sündmused, samas kui mitmed teised sündmused sulanduvad üheks teiste samalaadsete sündmustega (vt Makkonen 2006). Igauks mäletab neid õhtuid, mis ta veetis oma tulevase abikaasaga, aga teised neile sarnased noorpõlveõhtud sulanduvad mälus enamasti samalaadseks õhtuveetmisskeemiks, kus kronoloogia ja detailid on juba ähmastunud.

Sündmus, kogemus ja jutustamine mõjutavad üksteist vastastikku aktiivselt. Sündmuse äratundmine ja piiritlemine eeldab varasemat sarnase sündmuse kogemust. Ühtlasi mõjutavad sündmuse kogemist kogeja eelnevad ootused. Ka sündmusjutustus põhineb sellel, et kuulajatel või lugejatel on sündmuse kohta eelnev teave või on nad ise sündmuste juures kohal olnud. Sündmusjutustuses indiviidi ja kollektiivi vaatenurgad ristuvad. Indiviid kogeb näh-

tusi oma vaatenurgast, aga ta võib võtta ka sündmuse ühiskondliku vaatleja positsiooni, olles nii omamoodi antropoloogi rollis. Samamoodi võtab memuaaride, perekonna või küla ajaloo kirjutaja endale ajaloolase rolli, suhestades allikmaterjali enda ja teiste asjaosaliste meenutustega.

Alessandro Portelli teose *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories* (Luigi Trastulli surm ja teisi lugusid, 1991) lähtepunktiks on 21-aastase metalitöölise Luigi Trastulli 1949. aastal aset leidnud vägivaldne surm. A. Portelli analüüsib, kuidas on ajaloolist sündmust meenutamiste ning kultuuri pikaajaliste protsesside käigus kujundatud, muudetud ja tõlgendatud. Ta jõuab järeldusele, et rahvapärane ajalugu ei kõnele mitte nii palju sündmustest endist kui võrd nende tähendusest. Siiski võib pärimuslik ajalugu anda infot seni tundmata ajaloosündmuste kohta või lisada tuttavatele sündmustele uusi aspekte. Pärimusliku ajaloo ainulaadus seostub jutustaja subjektiivsusega: *Suulised allikad ei räägi ainult seda, mida inimesed tegid, vaid mida nad tahtsid teha, mida nad uskusid end tegevat ja mida nad nüüd enda arvates on teinud* (Portelli 1991: 1, 50).

Jorma Kalela (2000: 124–127) on käsitlenud sündmuse mõistet ajaloo uurimuses. 'Sündmus', 'protsess' ja 'periood' on ajaloo uurimise põhikategooriad, mille omavahelisi seoseid ja olemust käsitletakse vaid harva: *Üks ja see sama nähtus, näiteks Suur Prantsuse revolutsioon, võib ühe teadlase silmis olla sündmus, teisele protsess ja kolmandale periood*, selgitab J. Kalela samas. Mitmed teadlased on Jorma Kalelat järgides andnud sündmusele tahtmatult ontoloogilise positsiooni, sel juhul käsitletakse ajalugu sündmustest moodustuva nähtusena. J. Kalela rõhutab suuliselt esitatud sündmuse erinevust ajaloolase käsitlevast sündmusest. Jutusündmus on osa argimõtlemisest, sest sündmuste jutustamine on kultuuriomane moodus *muuta osa maailmast mõistetavaks iseendale ja kuulajatele*. Korduvalt jutustatud sündmused folkloriseeruvad ja muutuvad stereotüüpseteks. Sündmus ajaloos on aga teadustöö tulemus, teadlase uurimistulemustele tuginev konstruktsioon. Jutustatud sündmus ja ajaloolase talletatud sündmus võivad olla küll sarnased, aga neil on ka olulisi erinevusi: ajaloolase sündmus põhineb teaduslikel allikatel ja on seega seotud teatud kontekstiga. Ajaloolane võib sündmusi konstrueerida ainult selles raamis, mille seavad talle allikmaterjal ja selle materjali loonud inimesed (Kalela 2000: 127–128).

Teadlase konstrueeritud ajalooline sündmus (nt Soome kodusõda või Prantsuse revolutsioon) koosneb lugematutest väiksematest sündmustest. Sõda ja revolutsioon on näited draamatilistest ajaloolistest pööretest, mis lõhuvad argielu konstruktsiooni. Nad mõjutavad kõiki selle aja sündmusi ja muudavad mõned sündmused võimatuks. Näiteks 1918. aasta kodusõja ajal oli Soomes

vaevalt võimalik pidada pulmi või käia kohtamas, ilma et kodusõda poleks neid sündmusi ühel või teisel moel mõjutanud.

Antropoloogia ja ajalugu sündmuste tõlgendajana

‘Sündmus’ kuulub nii ajaloo kui ka antropoloogia põhimõistete hulka. Antropoloogia on humanitaarteadustest kõige tihedamalt seotud teadlase sotsiaalse ja subjektiivse kogemusega (Turner 1986: 33). Välitöödel viibiv antropoloog on alguses uude kogukonda sattudes segaduses: kuidas on võimalik eraldada ümberringi toimuvat virvarri erinevateks sündmusteks, et siis nende vahel põhjuslikke seoseid luua? Antropoloogi ‘sündmus’ on kitsapiirilisem, konkreetsem ja sageli argisem kui ajaloolase ‘sündmus’.

Defineerin sündmust sellise tegevusreana, kus on fikseeritud nii algus kui ka lõpp ja millel on enamasti ka mingi nimi. See definitsioon läheneb antropoloogilisele käsitlusele. Sündmus ajalooteaduses (näiteks kodusõda) on omakorda pigem sündmuste ahel. Ajaloolised sündmused on selgepiirilised, nimelised ja teadvustatud (näiteks üldstreik või kodusõda) ning neil on algus ja lõpp. Kogejate poolt neile sündmustele antud nimed (näiteks kodusõja rahvapärased määratlused) on sageli ideoloogilise värvinguga ja küsitavad. Ajalooline protsess omakorda on pikaajaline sündmusteahel, millele selle kogejad ei ole enamasti võimelised andma nime ega ka seda piiritlema ning millel ei ole selgesti eristatavat algust ega lõppu. Selline protsess on näiteks naiste positsiooni muutumine Soomes 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. Pikaajalised protsessid on läbi põimunud väikeste argiste sündmustega, konkretiseerudes neis.

Antropoloogia ja ajalooteadus on intensiivselt vastastikku mõjutanud mikroajaloo uurimist. Clifford Geertz kaitseb antropoloogiat kui tõlgendavat teadust, mille objektiks on sotsiaalsete olukordade kultuurilised tähendused. C. Geertz defineerib kultuuri kui avalikku ja ühist sümboolset tegevust. Etnograafina tegutsev antropoloog muudab sotsiaalse diskursuse hetkesündmustest kirjalikuks jutustuseks. Etnograafia on oma olemuselt üksikute sotsiaalsete olukordade määratlemine sõnas, mida C. Geertz nimetab tihedaks kirjelduseks (ingl *thick description*). Suureplaanilisemad üldistused ja visioonid luuakse eelmainitud üksikanalüüside põhjal (Geertz 1973: 6–10, 19–20). Antropoloogilist ja ajaloolist uurimist omavahel võrreldes loob Clifford Geertz võrdpildi: need on ühelt poolt kui võõrast kultuurist pärit veidrana tunduvate sündmuste tõlgendamine ja teiselt poolt kui vana käsikirja lugemine, kus uuritav käsikiri võib olla lünklik, seosetu, osaliselt loetamatu ning sisaldada subjektiivseid kommentaare (Geertz 1973: 10).

Clifford Geertzi tõlgendav antropoloogia on inspireerinud mikroajaloo uuri-
jaid analüüsima üksikuid, sageli erandlikke ja ainulaadseid sündmusi. Selle
uurimissuuna näiteks võib tuua Emmanuel Le Roy Ladurie' *Karnevaalit* (1990,
originaal: *Le Carnaval de Romans*, 1980) ja Natalie Zemon Davis *The Return
of Martin Guerre* (1983, eesti keeles *Martin Guerre'i tagasitulek*, 2002). Mit-
med mikroajaloo suuna esindajad on siiski geertzilikust tõlgendavast antropo-
loogiast distantseerunud. Näiteks on Giovanni Levi kritiseerinud C. Geertzi
teooriat kolmest aspektis lähtudes: esiteks oletab C. Geertz, et kultuurisüm-
bolid on ühtsed ega võta arvesse sotsiaalseid hierarhiaid; teiseks peab Geertz
inimeste tegevust liialdatult ratsionaalseks; kolmandaks ei püri geertzilik ühis-
konnateadus ühiskondade võrdlemise poole, vaid piirdub üksiksündmuste tea-
dusliku analüüsiga (Levi 1991; vt ka Matti Peltonen 1999: 37–38).

Carlo Ginzburg on vaadelnud mentaliteediajaloolaste seisukohti mikroaja-
loolise uurimisviisi suhtes. Ta näitab, kuidas Fernand Braudel ja Francois Furet
on kritiseerinud mikroajalugu kui 'sündmuste ajalugu'. F. Braudeli järgi on
ajaloolist sündmust põhjust tähelepanu alla võtta alles siis, kui seda sündmust
võib pidada korduvaks. F. Furet kritiseeris 'sündmuste ajalugu' veelgi karmi-
malt, lisades sellele ka 'ilukirjandusliku' ajaloo kriitika, millele ta pakub alter-
natiiviks pärimusliku ajaloo uurimist. Carlo Ginzburg on oma uurimuses *Il
formaggio e i vermi*, 1976 (eesti keeles *Juust ja vaglad*, 2000) läinud 'sündmus-
te ajaloost' veelgi kaugemale: ta mitte ainult ei rekonstrueeri sündmust (möl-
der Menocchio nõiaprotsessi ja maailmapilti), vaid jutustab seda. Hüpoteesid,
kahtlused ja selgusetud kohad on teaduse olemuslik osa ning ta ei üritagi
siluda oma uurimuses esinevaid "auke" (Ginzburg 1996: 170–171; 182–183).
Uurimisprotsessi etappide, sh ka ekslike lahenduste ja ummikute käsitlemine
teaduse osana on mikroajaloolise meetodi üks aluseid. Teine metodoloogiline
lahendus on allikate loomisprotsessi käsitlemine uurimisobjektina. Sellisest
vaatenurgast lähtub ka Natalie Zemon Davis oma uurimuses *Fiction in the
Archives*, 1987 (Fiktsioon arhiivides). N. Davis käsitleb 16. sajandi armuand-
mispalveid nende suuliste ja kirjalike kultuuride kontekstis, mis tõsielusünd-
muste kõrval on mõjutanud kirjade narratiivset ülesehitust. Ta ei koori maha
jutustuste fiktiivsust, vaid tõstab selle analüüsi keskseks objektiks (Davis 1987:
4–5).

Sündmuse ja kogemuse antropoloogia

Kogemuse mõiste üle on filosoofia ja psühholoogia ringkondades palju juurel-
dud. Antropoloogid Edward Bruner ja Victor Turner on otsinud kogemuse ant-
ropoloogiliseks uurimiseks impulsse saksa filosoofi ja fenomenoloogia ühe vaim-

se isa Wilhelm Dilthey (1833–1911) loomingust. Kogemuse antropoloogia käsitleb seda, kuidas inimesed oma kultuuri kogevad ning kuidas inimese teadvus sündmusi vastu võtab ja tõlgendab. Kogemus ei sisalda ainult teavet, vaid ka tundeid ja ootusi ning see avaldub mitte ainult sõnas, vaid ka piltide ja muljete vahendusel. Kogemus erineb argikäitumisest (ingl *behaviour*), sest kogemus eeldab aktiivset tegijat, kes sündmuses mitte ainult ei osale, vaid ka kujundab neid. *Meil võib olla kogemus, aga ei pruugi olla käitumist; me kirjeldame teiste käitumist, aga iseloomustame oma kogemust*, tõdeb Edward Bruner (1986: 4–5).

Kogemuse ja selle väljendusvahendite suhe on dialoogiline ja dialektiline. Kogemus liigendab väljendust, sest teiste inimeste väljendusvahendeid on võimalik tõlgendada ainult isiklike kogemuste põhjal. Väljendusviisid liigendavad ka kogemusi, näiteks võib tuua peod ja rituaalid või kunstiteosed. Reaalsuse, kogemuse ja selle väljendamise vahele moodustub hermeneutiline ring. Väljendus ei ole kunagi staatiline tekst, vaid protsess, kus reaalsed inimesed tegutsevad teatud kultuuris ja ajaloolises ajas. Rituaal tuleb läbi viia, müüti jutustada, romaani lugeda ja draamat etendada (Bruner 1986: 6–7; Dilthey 1976: 218–220).

Victor Turner on rakendanud W. Dilthey 'kogemusvoo' (ingl *mere experience*) ja 'erilise kogemuse' (ingl *an experience*) eristamist. Kogemusvoog tähendab sündmuste passiivset vastuvõtmist. Eriline kogemus omakorda tõuseb sündmuste voost esile ja liigendab kogemust. Erilistel kogemustel on kindel algus ja lõpp ning nad on seotud elu pöördepunktidega: kooli alguse, abiellumise, armumise või pöördeliste poliitiliste sündmustega. Mõned neist erilistest kogemustest on isiklikud, teised jälle inimrühmi ühendavad (Turner 1986: 35–36; Dilthey 1976: 208–212). Kogemus- ja sündmusjutustusega suhestatuna tuleb vormida W. Dilthey esitatud kogemusvoo ja kogemuse eristamist mitmekihilisemaks. Kogemusjutustus käsitleb erilisi kogemusi, mis on indiviidide ja ühiskondade elus pöördelised. Sündmusjutustus omakorda keskendub sellistele kogemustele, mis jäävad kogemusvoo ja eriliste kogemuste piirimaille. Neid võiks nimetada piiritletud kogemusteks, sest neil on selge algus ja lõpp ning nad eristuvad argisest kogemusvoost.

Suulise ja kirjaliku piirimail

Väljendusviisina jäävad käsitsi kirjutatud tekstid suulise ja kirjaliku kultuuri piirimaille. Tegemist on kirjutatud tekstidega, mis on 'avaldatud' valjusti ette lugedes mingites sotsiaalsetes situatsioonides (nt koosolekutel, koosviibimises

tel). Ühtlasi on need samad situatsioonid andnud käsitsi kirjutatud tekstidele ainet nii nendeks kui ka uuteks sündmusjutustusteks. Käsitsi kirjutatud tekstide väljendusviisidele olen keskendunud oma väitekirjas *Itsekasvatusta ja kapinaa* (Enesekasvatus ja mäss, Salmi-Niklander 2004). Väitekirja olulisimaks allikmaterjaliks on Högforsi (praeguse Karkkila) töölisnoorte osakonna käsitsi kirjutatud ajaleht *Valistaja* (Valgustaja), mida anti välja ajavahemikus 1914–1925.

Kirjalik kultuur mõjutab sündmuse piiritlemist ja kirjeldamist mitmel tasandil. Väikeste sündmuste kirjeldamisel on antropologiseeriv, distantseeruv kirjeldusviis kirjalikul jutustamisel levinum kui suulisel. Käsikirjalistes ajalehtedes on kohalike sündmuste kirjeldamine tüüpiline jutustamisviis. Need on jutustaja enda kogemustel põhinevad lood mingist kohalikku kogukonda puudutavast sündmusest: koosviibimisest, väljasõidust, spordivõistlusest või koosolekust (Salmi-Niklander 2004: 137–138). Käsikirjaliste lehtede loomise üks eesmärke on kirjaliku eneseväljenduse žanride praktiseerimine. Kohaliku sündmuse kirjeldamine meenutab ajakirjandusžanridest kõige enam reportaazi. Siiski vaheldub tekst stilistiliselt asjalikust ülevaatest teadvusvoogu meenutava irratsionaalsuseni, kus ka jutustaja ise ei tundu teadvat, millega sündmused lõpevad. Kohalike sündmuste kirjeldustes kasutatakse mitmekesiseid jutustajapositsioone. Minu tähelepanekute järgi esineb otsene mina-jutustus (kus jutustaja kirjeldab oma mõtteid ja tegevust) üsna harva. Levinud on seevastu vaatleva ja kommenteeriva jutustaja positsioon, kus jutustaja on sündmustest haaratud, aga asetub neist väljapoole. Kohalike sündmuste kirjeldamisel kasutatakse ka äratuntavalt ilukirjandusliku jutustuse vahendeid, nt kõiketeadev jutustaja, kes jälgib sündmuse kõrgemalt ning on kursis mitme tegelase mõtete ja tunnetega (Salmi-Niklander 2004: 163–165).

Käsikirjalistes ajalehtedes vaheldub sündmusjutustuse ehk kohalike sündmuste kirjelduste hulk periooditi. Karkkila töölisnoorte *Valistajas* (Valgustajas) sagenes sündmusjutustuse esinemine 1920. aastatel, mil terasetehase kollektiivi noormehed hakkasid kirjutama pikki mitmeosalisi reisikirjeldusi oma maadlusvõistkonna ekskursioonidest ja reisidest ning spontaansetest väljasõitudest lähivaldadesse ja -linnadesse. Reisi tegelikust eesmärgist libisetakse neis reisikirjeldustes põgusalt üle või ei jõutagi selleni (Salmi-Niklander 2004: 327–363). Ka 19. sajandi huviringide ja karskusseltside käsikirjalistes ajalehtedes, mille kaardistamisega olen algust teinud, vaheldub sündmusjutustuse esinemissagedus erinevatel perioodidel paljugi. Žanrivalikut on mõjutanud kirjutaja huvid, ühiskondlikud protsessid ja kirjalikud eeskujud.

Kirjalik jutustamine võib muuta mälestusväärseks mitmed sellised pisisündmused, mis muidu kaoksid argisündmuste virvarri. Analoogiline protsess

võib toimuda teadustöö raames läbiviidava intervjuu käigus, kui jutustajale meenub mõni väike argisündmus, mis intervjuul uuesti läbi elatuna omandab ka jutustaja silmis uusi tähendusi, seda luuakse ja jutustatakse intervjuueerijaga dialoogis uuesti (Tuomaala 2004: 57–62). Kirjalik kultuur pakub ka eeskujusid argikogemuste tõlgendamiseks ja kirjeldamiseks. Reisikirjelduse žanri arenedes hakkavad inimesed oma reisimuljeid teadvustama ja üles kirjutama. Kirjalikus jutustamises ühinevad need kirjaliku traditsiooniga, nagu olen sellele osutanud Karkkila terasetehase noormeeste 1920. aastatel kirjutatud reisikirjelduste analüüsis (Salmi-Niklander 2004: 341–347).

Väljenduse ja kogemuse dialoogilisus tuleb sündmusjutustuses eriti selgelt esile. Huvitav näide kirjaliku ja suulise kultuuri vahelisest vastastikuselt mõjutamisest on niinimetatud pseudokogemusjutustused. Olen sinna alla liigitanud sellised mina-vormilised jutustused, mis meenutavad oma vormilt kogemusjutustust. Neis sisaldub siiski võõrandavaid tegureid, mis annavad lugejale või kuulajale vihje selle kohta, et tegemist ei ole tõelise kogemusjutustusega (Salmi-Niklander 2004: 174). Need võõrandavad tegurid võivad seostuda sündmuste loogika või jutustamisega. Sündmustes võib sisalduda fantastilist ainet või siis näidatakse mina-jutustajat koomilise tegelasena.³ Fantaasia ja argijutustuse dialoogilisuse kohta on heaks näiteks Högforsi noorsooühingu pilaprotokoll 1. detsembril 1921 sisse kantud jutustus Vattola küla poiste õhupallireisist.⁴ Jutustus on referaat koosolekul esitatud murdekeelsest loost:

Juu kohe kui Santamäe heinad küüni said, viidi see sügistuuli ootama, et saaks veikese katselennu teha ja see pall sihiti siia Nahkio kanti, sest minnakse muudkui neid meie kandi maid kaema, kui kord too lennupunt oli vanematelt inimestelt kuulnud, et Nahkio kuulub ka Vattola alla ja Vattola tagumisest pundist ei leidunud soovijaid seda asja uurima ja nii jäi kogu see meie kandi maade kaemine esirinna pundi hooleks. No siis rääkis ta, et koitis viimaks see oodatud ja püha hetk, mil oli õige aeg lendu ette võtta, sest Järvenpää poolt puhkus korralik tuul ja vedas veel sellega, et Karjala omadel oli leiva küpsetamise aeg ja tuul tõi küpseva leiva lõhna ühes, mida sai kasutada, sest Siltasen Paavo seda uuris gaasina ühes tagavaramahutis, mis selleks tarbeks veel palli juurde valmis-tati (Ilmapöytäkirja 1. 12. 1921).

See murdefantaasia parodeeris Jules Verne'i teoseid. Sündmused on küll uskumatud, aga jutustus kirjeldab siiski ka reaalsel maailmal põhineva linnuperspektiivina Högforsi metallitehase kollektiivi ja lähikülade vahelisi pingeid ning poistekamba rühmadünaamikat (Salmi-Niklander 2004: 317–319).

Tekstide analüüs

Ajaloolise sündmusjutustuse näitena käsitlen kahte teksti, mis kajastavad noortekollektiivide üritusi 1890. aastate Helsingis. Eriliseks ja kirjeldamisväärseks muudab need kindla nimetusega konkreetsete organisatsioonide teadlikult korraldatud üritused nende esmakordsus. Ühest küljest on need üritused seotud ajalooliste protsessidega, millest olid teadlikud nii kirjeldajad kui ka osalejad. Teisest küljest on tegemist aga nn väikse ajaloo, mis kirja panemata oleks tõenäoliselt asjaosaliste mälust kadunud. Kogemustena paigutuvad need nn piiritletud kogemuste kategooriasse: need ei ole jutustajate mälus seotud pöördeliste sündmustega, aga tõusevad siiski argisest sündmustevoo esile. Mõlema jutustuse kirjalik esitus sarnaneb reportaažile. Ometi on need kirjutatud mina- või meie-vormis, kus jutustaja kirjeldab sündmuse enda või osalisrühma seisukohast. Mõlemas jutustuses võib siiski märgata jutustaja positsiooni vaheldumist, mis on kohalike sündmuste kirjelduste puhul tavaline.⁵

Tekstide analüüsis olen lähtunud alljärgnevatest küsimustest.

1. Kes sündmusest räägib, milliseid eneseväljendusvahendeid ta kasutab ja millisele publikule ta kõneleb? Kuidas publik jutustuse vastu võtab?
2. Kuidas jutustaja sündmuse kirjeldab? Milliseid stiilivõtteid, keelekujundeid ja jutustaja positsioone ta kasutab? Mis osa on jutustuses ironial ja paroodial?
3. Mida jutustaja sündmuse kohta ütleb? Milliseid lünki jutustusse jäetakse ja milliseid lisaküsimusi see tekitab? Kas neile küsimustele on võimalik leida vastuseid teistest dokumentidest ja erialasest kirjandusest?
4. Miks käsitleb jutustaja just seda sündmust, just nende vahenditega, just selles suhtluskanalis ja just selle publiku ees?

Kirjutajate eesmärkidega seotud küsimused viivad järgmiste, seekord uurija valikutega seotud küsimusteni. Carlo Ginzburg kirjutab uurimisobjekti valiku ja kontekstualiseerimise tähtsusest: *Miks just see ühiskond, just see org?* (Ginzburg 1996: 192–193). Clifford Geertz omakorda hoiatab antropolooge naiivsete arusaamade eest, mille kohaselt esitletakse vaadeldavat väikekogukonda kas kogu ühiskonna mikrokosmosena või siis omamoodi kultuurilaboratooriumina: kultuuriteadlane ei uuri mitte külasid, vaid teatud nähtusi külades (Geertz 1973: 21–22).

“Pettumus lootustes”

Miks ma valisin täpsemaks analüüsiks just need materjalid ja tekstid? Helsingi karskusseltsi *Tähti* (Täht) kõneklubi andis välja ajalehte *Kehitys* (Areng). See on üks 1890. aastate ulatuslikemaid käsitsi kirjutatud lehtede kollektsioone. Leht ilmus aastatel 1891–1899 ja see “avaldati” kõneklubi koosolekutel ette lugedes. Ajalehte on säilinud umbes 500 köidetud lehekülje jagu aastatest 1891–1894. Toimetajad ja kirjutajad olid üliõpilased ja käsitöölised, ka suurem osa kõneklubi ja karskusseltsi liikmetest kuulus nimetatud kahte ühiskonna-kihti. 1890. aastate jooksul seltsi liikmeskond mingil määral “proletariseerus”, sest käsitöölise ja tööliste arv kasvas.

Eelkõige olen huvitatud kirjutajate endi kogemustel põhinevast jutustamisest, kuna see tugineb olulisel määral suulisele pärimusele ning on seega folkloristika traditsiooniline uurimisvaldkond. Analüüsitavates tekstides ei koondu mu uurijahuvi mitte neis kirjeldatavale sündmusele, vaid sündmuse, kogemuse ja jutustamise vastastikele mõjudele. Ajalehes *Kehitys* esitatud jutustus “Võimlemisõhtu” annab ürituse nime juba pealkirjas. Tegemist on Helsingi karskusseltsi *Tähti* noorte naisvõimlejate esimese võimlemistreeninguga, millest 16. märtsil 1893. aastal kirjutatakse pseudonüümi all Kaiho (sm k igatus). Kõnesolev naisvõimlejate selts alustas oma tegevust samas karskusseltsis paralleelselt tegutseva võimlemisseltsiga *Vireys* (Virgus), mis oli asutatud aasta varem.⁶ Varjunime Kaiho kasutatav kirjutaja on üks vähestest ajalehe naisautoritest, kelle isikut ma ei ole kahjuks suutnud kindlaks teha. Märkimine, et peaaegu kõik kirjutajad kasutasid pseudonüüme või initsiaale.

“Võimlemisõhtu” autor kirjeldab sündmusi alguses meie-vormis iseenda ja oma kaaslase, teise võimleja vaatenurgast. Noorte naiste lugedes on rühma sulanduv jutustaja sageli sõbrannade paari üks osapooltest:

Kas juhataja on juba tulnud? Selle küsimuse esitasin oma kaaslasele, kellega koos kiirustasime jooksujalu esimesse võimlemistrenni. – Kohale jõudes nägime, et ruumis seisis salk rõõmsate nägudega tüdrukuid pisut veidrailmelistes kirjudes võimlemiskostüümides ja nende hulgas ka meie õpetaja, sõbralikult naeratades vastasid nad meie tervitusele.

Vähehaaval saab treening hoo sisse ja kogu võimlemisrühm muutub jutustuses aktiivseks:

Nüüd hakkasime siis pihta, tegime käe- ja jalaliigutusi, võimlesime keppidega, kiikusime rõngastel, hüppasime üle nõöri jms. Juhtus, et keerati vastupidisesse suunda, kui kästud oli, kukuti üle nõöri hüpatas ninali

jne, aga kõigi nende ebaõnnestumiste üle naerdi südamlikult, oli ju nii tore, nii ütlemata tore võimlema pääseda.

Pärast seda jutustaja positsioon vahetub, kuigi ei kasutata ikka veel minavormi. Nullisiku⁷ abil kirjeldatakse emotsioone ja mälestusi, mida füüsiline elamus pinnale toob. Ilmselt on tegemist tema enda mälestustega, aga nullisiku kasutamine muudab need kollektiivseks:

Tundus, otsekui oldaks veel koolilaps, olevik kadus hetkeks, meenusid hetked armsast lapsepõlvest, mil, samuti nagu nüüdki, meie õpetajanna juhendas esimesi harjutusi avaras koolisaalis. Kui palju võõram oli maailm siis, kui palju õhulosse ehitati, millest nüüd, tuulest mahalõhutuina, oli meeltesse jäänud vaid igatsuse pettunud lootusi. Küllap oli neid tuhandeid või isegi sadu tuhandeid (Kehitys).

See meenutus loob lihtsas sündmustekirjelduses väikese sisekaemuse või õigupoolest kaemuste sarja. Liialdav viitamine õhulosside kokkuvarisemisele, maailma tundmisele ja “sadadele tuhandetele” luhtunud lootustele jätab need kaemused avatuks, aga loob kontrasti võimlemisest tulenevale heaolutundele, mille sees elatakse vaid siin ja praegu. Eriti just kogemused jäävad viideteks, jutustamise keskmesse asetub piiritletud kogemus.

“Võimlemisõhtu” on lugu noorte naiste sündmusest, kuhu meestel ei olnud asja. Jutustaja suunab oma loo nii väljaspool seisjatele, noortele meestele, kui ka noortele naisvõimlejatele. Loo kokkuvõttes naaseb jutustaja lõppevasse võimlemisõhtusse. Kui tüdrukud võimlast lahkuvad, märkab koolimälestustesse vajunud jutustaja varjusolevat salka, keda ta peab koolipoisteks, *kes lumepallid käes koridori nurkadesse tõmbusid, et sealt palle meie pihta loopida*. Peagi märkab ta siiski oma eksitust, poiste asemel on hoopis *täiskasvanud noormehed*, kes on tulnud oma tuttavaid koju saatma. Jutustus lõpeb kollektiivses meie-vormis: *Edasi läksime kõik koju, igaüks rahul ja rõõmus selle esimese võimlemisõhtu üle*.

Kaiho jutustuses sulatatakse mina-jutustaja isiklik kogemus ühte kollektiivse kogemusega. Kooli võimlemistunni meenutamine muutub kollektiivseks mälestuseks ja ka ebamäärane igatsus- ning pettumustunne kollektiiviseeritakse. Koolipõlve-mälestused eraldasid noorte naisvõimlejate kogemusmaailmu, sest osa neist oli ilmselt käinud ainult algkoolis kui sealgi, osa tütarlaste- või ühisgümnaasiumis. Võimlemine kuulus küll nii algkooli kui ka gümnaasiumi õppeprogrammi, aga mälestused avarast võimlast viitavad tõenäoliselt gümnaasiumile (vt Tuomaala 2004: 234–235).

“Õdus perering”

Teine jutustus kannab pealkirja “Kuidas hämelased pereringi õdusust naudivad”. See avaldati Häme üliõpilasseltsi käsitsi kirjutatud ajalehes *Hälläpyörä* 8. novembril 1893. Teemaks oli Häme üliõpilasseltsi korraldatud esimesed niinimetatud perede koosviibimised, mille eesmärk oli viia noored tudengid kokku Helsingi perekondadega. Üliõpilasseltsides olid käsitsi kirjutatud ajalehed levinud 1850. aastatest alates, mil range tsensuuri ja üliõpilaselu piirangud olid ärgitanud tudengeid seda traditsiooni ellu kutsuma (Klinge 1967: 11; Salmi-Niklander 2004: 104–105). *Hälläpyörä* ilmus aastast 1866. Ka üliõpilasseltsides kasutati sageli varjunimesid. Koosviibimise kirjelduse autor esineb pseudonüümi Tilia all, mis jätab mulje naisautorist. Teksti mina-jutustaja on siiski meessoost. Kirjutaja isikule sain jälile, kui võrdlesin ajalehtede *Kehitys* ja *Hälläpyörä* tekste ning kirjutajate andmeid. *Kehityse* esimene peatoimetaja, Helsingi lütseumi viimaste klasside õpilane Samuli Lindroos alustas 1893. sügisel õpinguid Helsingi ülikoolis. Pseudonüüm Tilia (pärna ladinakeelne nimi) esineb ka *Kehityse* esimestes numbrites ja annab vihje kirjutaja isiku kohta. Tekstide stiili ja teemasid võrreldes võib järeldada, et Samuli Lindroos kasutas *Kehityses* veelgi feminiinsemalt mõjuvat pseudonüümi *Draba verna*.⁸ Ühtlasi oli Samuli Lindroos isik, kes lülitas seega karskusseltsi ja üliõpilasseltsi samasse kommunikatsioonivõrku.⁹

Tilia varjunime all kirjutaja esineb jutustuses nii aktiivse minategelase kui ka kommenteeriva jutustajana. Ta esitab ironiseerivaid märkusi perede koosviimiste eesmärkide ja nende läbiviimise kohta. Selle jutustuse detailide tõlgendamine on märksa keerulisem kui “Võimlemisõhtus”, sest jutustaja eeldab, et lugejad või kuulajad on kursis nii kirjeldatava sündmuse kui ka sellele eelnenud ootustega.

See oli siis nüüd – see esimene õdus perering, paljurääditud “perede koosviibimine”. – Millal see teine ka tuleb. See algas täpselt kell 7, kestis neli tundi ja lõppes seega täpselt kell 11! Iga üliõpilasseltsi liige tohtis kutsuda ühe naise. Ja nähtigi seal nii mõnegi mehe südamerõõmu; milline oli naiste olukord, kas nad tohtisid kedagi kutsuda ja kas nähti seal nende südamesaladusi, seda ei julge ma öelda (Hälläpyörä 8. 11. 1893).

Kohe alguses viitab jutustaja perede koosviibimistele seatud eesmärkidele ja tekkinud sisepingetele. Perede koosviibimised olid seotud üliõpilaskombestiku muutumise ja seltsieluga. Üliõpilasseltsi käsitsi kirjutatud kroonikas aastatest 1893–1894¹⁰ tsiteeritakse seltsi inspektori, professor J. W. Danielsoni märkust tudengite 1. mai joomingu kohta: *Üliõpilased peavad oma ajastut*

mõistma. Arusaamad, näiteks alkohoolsete jookide tarbimisest, on muutumas, nõudmised on teised; üliõpilased ei tohi ka selles suhtes võtta seisukohta, mis rahvast ei rahulda (HÜS kroonika). Kuraator, magister W. E. Meurman püstitas konkreetse eesmärgi muuta üliõpilasseltsid kodukeskemaks ja perekondlikult suhtlevaks. Perede koosviibimistele pidigi kutsutama neid perekondi, kellega üliõpilased võiksid suhteid sõlmida. Joomine ja teised pahed olid sageli seotud maapiirkondadest tulnud tudengite üksindustundega, mida prooviti koduse abil leevendada.¹¹ Tegelikult olid üliõpilaste silmis perede koosviibimiste suurimaks magnetiks tants ja võimalus tutvuda noorte naistega. Sellele viitab ka Tilia oma kirjutises. Iga noormees võis koosviibimisele kutsuda ühe naiskõlalisel. Naistudengite olukord oli aga pisut erinev: “kas nad tohtisid kedagi kutsuda,” küsib jutustaja retooriliselt. Esimesed naistudengid said ülikooli astuda küll 1885. aastal, seda eriloo alusel, aga neil ei olnud ametlikku luba liituda maakondlike seltsidega. Aastatel 1890–1893 kaasati nii Häme kui ka teistesse maakondlikesse üliõpilasseltsidesse mõningaid naistudengeid, kes viibisid küll koosolekutel ja osalesid ka pidudel ja vestlusringides, kuid neil puudus ametlik hääleõigus (Klinge 1968: 147–149; Kuusisto 1978: 149–151).

Kodususe loomine ja perekondlike suhete tihendamine suunas noormehi ilmselgelt paarisuhete moodustamise poole. Püsiv läbikäimine heasse perekonda kuuluvate neidudega pidi hoidma noormehi eemal linnaelu pahedest ja looma aluse õnnelikule pereelule. Jutustaja esitab iroonilisi kommentaare selle kohta, kuidas neid eesmärgi perede õhtute kõnedes esile toodi ja kuidas need õhtute käigus või tema enda puhul realiseerusid:

Loomulikult peeti üritusel avakõne, aga mina oleksin igatahes soovinud pigem selge sõnaga väljaütlemist, mitte sellist ümbernurgajuttu. Ilmselt ei jätkunud kõnelejal julgust öelda seda, mida ta siiski seltsi liikmete oma kodust rääkides tundus silmas pidavat [--]; mina ise oleksin kohe härjal sarvist haaranud, selle keerutava ilukõne asemel, mis ühele hämelasele mitte ei sobi. – Ma ei taha küll väita, et õhtu jooksul poleks kirjandusest üldse räägitud. Räägiti, ja õige kaunisõnaliselt räägiti, ning ma rõõmustasin juba, et saan siit õhtu eesmärgile vastavat kõneainet. Aga kui hakkasin oma kaaslasele rääkima sellest, millest kirjandusest kõneleja nii kenasti rääkis, sellest armastusest, mis kõigele vastu peab ja kõik andeks annab ja kõigest võitu saab, siis ei sobinud see sugugi minu eesmärkidega, kuigi õhtu eesmärgiga läks see ilmselt hästi kokku (Hälläpyöri 8. 11. 1893).

Kaaslase leidmine kui koosviibimise eesmärk toodi seega jutustaja arvates liigagi väljapaistvalt esile. Ideaalide ja tegelikkuse kontrast tuleb eriti ilmsiks

ka tantsuõhtu kirjelduses. Jutustaja ise ei ole “kõige kergejalgsem” ja nii keskendub ta pigem teiste tantsu jälgimisele.

Ei kutsunud see “kena neiu kahte endaga tantsima”, vaid mehike aina ühte keerutas, nii et ei hommikul enam see krae kasutada kõlvanud, mis õhtul sai karbist välja valitud. “Hõissa ja hõissassa, küll oli lõbu küllaga!” (Hälläpyörä 8. 11. 1893).

Jutustajale on silma jäänud ka üks rühm, kes üldisest lõbust kõrvale jääb. Need on sündmuses osalejad, kes teenivad publiku lõbujaanu laua taga seistes: *Lausun möödaminnes ainult selle suure tõe, et inimesel on kohustus teiste meelt lahutada ja ise leppida sellega, mis satub ette juhtuma* (Hälläpyörä 8. 11. 1893). Kas olid need puhvetiaustajad nais- või meestudengid või hoopis kõrvaline teenindav personal? See ei tule seltsi dokumentidest välja.¹² Igal juhul pöörab jutustaja ka sel puhul tähelepanu kõrvalseisjatele ja müürililledele.

Kui kell hakkab lähenema üheteistkümnenele, sätib jutustaja end viisaka kavalerina oma kaaslase ülekuube otsima. Aga tants järgneb tantsule ja jutustaja peab üleriietega ootama. Lõpuks mainib jutustaja taas ironiliselt ürituse lõppemise kellaaega: *Minu kell ei näita ilmselt õiget aega, ei ole see ilmselt kunagi väga täpne olnud, mõtlesin nii, kui minu ajanäitaja oli 4 minuti pärast 12, ja otsustasin kella kohe hommikul kellassepa kätte viia* (Hälläpyörä 8. 11. 1893). Näikse, et jutustaja kaaslane eelistas kergejalgsemate meeste seltsi ja jättis oma kavaleri üksi istuma või seisma. Pettumus ja naeruväärseks jäämise tunne, mida jutustaja küll otsesõnu ei väljenda, paneb ta märkama teisigi üldisest lõbutsemisest kõrvale jäänuid.

Mõlemas loos realiseerub ootuse, kogemuse ja väljenduse dialoog. Nii võimlemisõhtu kui ka perede koosviibimisega seostus korraldajatel ja osalejatel ootusi, mis kas täitusid või põhjustasid pettumust. Kaiho elab jutustajana neisse ootustesse sisse, samas kui Tilia suhtub neisse juba algusest peale skeptiliselt. Vaadeldud autorite kirjalikud kogemused on korruga nii isiklikud kui ka kollektiivsed. Nad esinevad nii kogejatena kui ka vaatlejatena viisil, mis meenutab pisut vaatlusandmeid koguvat antropoogi. Kirjaliku eneseväljenduse võtted pakuvad võimalusi distantseeruda individuaalsest kogemusest.

Nii Häme üliõpilasseltsi pereõhtud kui ka karskusseltsi *Tähti* naisvõimlemine jäid lühiajalisteks katsetusteks. Pereõhtud ei täitnud oma otstarvet, sest muutusid pigem tantsuõhtuteks. Naistudengite olukord jäi ehk silma teistelegi peale Tilia varjunime all kirjutanu. Kirjeldatud väiksed sündmused on ühtlasi seotud üldisema ajaloo sündmuste kulgemisega. Tegemist on paralleelselt toimuvate pikaajaliste ja kiiresti toimuvate protsessidega, kus naised tungivad meeste maailma, luues samas uusi kollektiive. Maakondlike üliõpilasselts-

side elu mõjutas omakorda karskusseltside tegevus, mille raames ühendati erinevaid ühiskonnakihte.

Mõlemas jutustuses tuleb esile pinge sugupooli rangelt eristava ühiskonnakorralduse ja heteroseksuaalse matriitsi¹³ vahel. Kui neidude võimlemisõhtu lõppes, ootasid karskusseltsi noormehed neid trepil. Ja kuigi jutustaja kirjeldab koduteed kui kollektiivset ettevõtmist, hajutas noormeeste liitumine siiski neidude rühma, andes võimaluse moodustuda paaridel. Mõned jäid selle protsessi käigus vältimatult kas üksi või niiöelda viiendaks rattaks. Ka üliõpilasseltsi koosviibimisi kirjeldav noormees osutab ideaalide ja tegelikkuse vastuoludele. Koosviibimiste eesmärgiks oli püsisuhete loomine, mis tähendas ka konkurentsi tekkimist. Paljud jäid aga sellises olukorras kõrvalseisjaiks: naisedengid, kellel ei lubatud kaaslast kaasa tuua, samuti noormehed, kellel ei olnud kedagi koosviibimisele kutsuda või kelle kaaslaseks kutsutud neiu tundis end paremini teiste meeste seltsis.

Mõlema jutustuse autorid varjavad end stilistiliste vahenditega. Noor naine sulatab end oma tundeid avades kirjeldatavasse rühma. Üliõpilasseltsi peol osalev noormees võtab iroonilise vaatlaja positsiooni, et varjata oma pettumust. Nii noore naisvõimleja salapärase igatsuse kui ka Tilia iroonia ja illusioonide puudumise aluseks on vastuolud ootuste ja tegelikkuse vahel. Kirjeldatud tunnete ja nende peitemehhanismide taustal ilmneb nii lootust kui ka kibedust ja frustratsiooni.

Miks sündmustest jutustatakse?

Olen vastanud sündmusjutustuse analüüsi kolmele esimesele küsimusele: kes jutustab, kuidas ja mida? Jäänud on neljas ja kõige raskem küsimus: miks? Mõlemad sündmuskirjeldused on käsitsi kirjutatud ajalehtedele iseloomulikud uudised ja reportaažid teatud kollektiivis toimuvast. Jutustamise käigus mängitakse nende žanridega, aga rikutakse ka nende piire. "Võimlemisõhtu" läheneb koolikirjandile, *Hälläpyörä* tantsuõhtu kirjeldus pigem följetonile. Kirjutaja kogemustel põhinevad tekstid ei ole üliõpilas- ja karskusseltside käsitsi kirjutatud lehtedes kuigi sagedased. Ajalehes *Kehitys* tegi sellise jutustuslaadiga algust teine naissoost autor, varjunimega Enne, kes avaldas kaheosalise kirjelduse seltsi laulukoori väljasõidust. See lihtne reisikirjeldus sai meessoost osalejate pahase vastuvõtu osaliseks, aga avas sellegipoolest tee uuele jutustuslaadile. Ulatuslike teaduslik-maailmavaatelistel arutlustel ja ilukirjanduslike tekstide kõrval hakkas järjest enam tulema ka kirjutajate endi kogemustel põhinevaid tekste (Salmi-Niklander 2005: 89–91). Samal ajal on üliõpi-

lasseltside ürituste kirjeldused sageli üsna kuivad koosolekuprotokollid, kus kirjutaja isiklik kogemus ei tule üldse esile.

Högforsi noorsoo-osakonna reisikirjelduste ja sündmusjutustuse sagene mine üldisemalt oli seotud valgustusideoloogia murenemisega 1920. aastatel. Selle üheks kaasnähtuseks oli noorte meeste ja naiste võimuvõitlus koosole kutel, õhtustel koosviibimistel ja vabavormilistel kokkusaamistel. Analoogili sed murdeprotsessid ühiskonnas kajastuvad ka 1890. aastate noorte sündmus kirjeldustes. Sündmusjutustus seostubki eelkõige ühiskondlike murrangupe rioidide ja selliste protsessidega, mida on keeruline käsitleda kirjutajate val duses olevate ideoloogiliste terminitega. Högforsi töölisnoorte jutustustes kir jeldati näiteks meeste ja naiste dialoogi katkemist lõhkenud seebimullide meta fooriga (Salmi-Niklander 2004: 282–283).

Küsimusele “miks” on keeruline ja võib-olla isegi võimatu vastata, aga sünd musjutustuse analüüsi seisukohast on see siiski oluline. Möödunud aegade kirjutajad ei ole loonud oma tekste ainult tulevaste aegade uurijate rõõmuks, kuigi osa neist on olnud teadlikud sellestki võimalusest. Näiteks üliõpilasselt side käsitsi kirjutatud kroonikate eesmärk oli korrastatud uurimismaterjali jätmine teadlaste tulevastele põlvkondadele. Kirjutajate eesmärkide määrat lemine aitab tõlgendada sündmusjutustuse varjundeid. Tekstid ja nende ühis kondlikud tõlgendused ulatuvad siiski kaugemale ja sügavamale, kui kirjuta jad ise on plaaninud ja uskunud. Sündmusjutustus võib tuua nähtavale ja ana lüüsiobjektiks muuta väikeste sündmuste suuri tähendusi.

Tõlkinud Kadri Jaanits

Kommentaariid

¹ Originaal: Kirsti Salmi-Niklander. Tapahtuma, kokemus ja kerronta. Fingerroos, Outi & Haanpää, Rina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim). *Muistitieto tutkimus: metodologisia kysymyksiä*. Tietoliipas 214. Helsinki: SKS, 199–220. Ar tikkel on tõlgitud autori ja kogumiku toimetuse loal.

² Ulla-Maija Peltonen (1996: 27) defineerib mälestusjutustust protsessina, milles jutustamiste kaudu taasluuakse rühma minevikku. ‘Kogemusjutustust’ võib kasu tada mälestus- ja sündmusjutustuse üldise katteterminina.

³ Nt reisikiri “Kun minä kävin leksill” (1921), kus peategelane, noor naine Högforsist, sõidab Helsingisse ning satub oma naiivsuse ja lõbuhimu tõttu mitmesugustesse viperustesse (Salmi-Niklander 2004: 315–317, 373–374).

⁴ Pilaprotokoll (sm k *ilmapöytäkirja*) oli paroodia, mida kirjutati noorsooühingute ametlike koosolekute kõrvalt (Salmi-Niklander 2004: 114).

- ⁵ Käsitsi kirjutatud lehtede jutustajapositsioone olen käsitlenud oma väitekirjas (Salmi-Niklander 2004: 161–165).
- ⁶ Karskusselts *Tähti* oli võimlemisharrastuse teenäitaja. Laialdasemalt hakati karskusseltside juurde võimlemisrühmi asutama alles 20. sajandi alguses (Laine 1984: 248–254).
- ⁷ Nullisiku all peetakse silmas seda, et lauses puudub nimisõnaline tegija. *Nullisiku abil saab jutustaja käsitleda isiklikku kogemust tüüpilisena kellele tahes vastavas olukorras olevale isikule* (Hakulinen et al 2004: 1284).
- ⁸ *Draba verna* on harilikku varakevadiku ladinakeelne nimi. Feminiinsusele viitab lisaks pseudonüümi keelelisele vormile ka lilleteema ning see, et sama pseudonüümi kasutas 19. sajandi lõpul naiskirjanik Eva Ljungberg (Lappalainen 2000: 45; 123; 167–168; Salmi-Niklander 2005: 82).
- ⁹ Kommunikatsioonivõrgu mõistet on oma töödes kasutanud Robert Darnton (1996: 180–190; 2000: 7–9) käsitledes suulise jutustamise, käsitsi kirjutamise kultuuri ja trükisõna vastastikust mõju 18. sajandi Prantsusmaal.
- ¹⁰ Häme maakonna üliõpilasseltsi iga õppeaasta kohta kirjutati kroonika, mis tugines protokollidele, teistele dokumentidele ja krooniku enda märkmetele. 1893./94. õppeaastal oli kroonika kirjutamine tehtud ülesandeks J. K. Paasikivile, mida too aga ei teinud. Lõpuks pani K. W. Rauhala 1904. aastal kroonika Paasikivi märkmete ja protokollide põhjal kirja (Hämäläis-Osakunta: Historiikit. HO. D.IIa. 1).
- ¹¹ Vt Kuusisto 1978: 151. Häme maakonna üliõpilasseltsi aastaaruandes õppeaastast 1892/93 tehti märkus tantsuõhtute peenutseva tooni kohta.
- ¹² Häme maakonna üliõpilasseltsi protokollid aastatest 1893–1994 on kirjutatud kiirkirjas, mistõttu ma ei ole saanud kõnesolevat detaili täpsustada.
- ¹³ Judith Butler kasutab heteroseksuaalse matriitsi mõistet bioloogilise, meditsiinilise ja seksuaalse teabevoimu tähenduses: see pürib organiseerima kehasid, ihasid ja sotsiaalseid identiteete bipolaarsesse mudelisse mehest ja naisest. Need mehe ja naise mudelid koosnevad anatoomilis-füsioloogilisest kehast, sotsiaalsest rollist ja seksuaalsest ihast (Butler 1990: 5, 151, vt ka Koivunen 1996: 54–55).

Arhiiviallikad

Högforsi sotsiaaldemokraatlik noorsoo-osakond (Högforsin sosiaalidemokraattinen nuoriso-osasto): Ilmapöytäkirja 1. 12. 1921.

HÜR = Helsingi ülikooli raamatukogu, käsikirjade osakond:

Kehitys.Tähti karskusseltsi kõneklubi käsitsi kirjutatud ajaleht, 1891–1894.

HÜSA = Häme Üliõpilasseltsi arhiiv (Hämäläis-Osakunnan arkisto):

Hälläpyörä, 1893–1894.

HÜS = Häme Üliõpilasselts, kroonikad 1890–1894.

Töölisarhiiv (Työväen arkisto) <http://www.tyark.fi/>

Kirjandus

- Bruner, Edward M. 1986. Experience and its Expressions. Turner, Victor W. & Bruner, Edward M. (toim). *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois Press.
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, Chapman and Hall.
- Darnton, Robert 1996. *The Forbidden Best-sellers of Pre-revolutionary France*. New York: W. W. Norton & Co.
- Darnton, Robert 2000. An Early Information Society. News and the media in Eighteenth-century Paris. *American Historical Review* 105 (1), lk 1–35 (<http://www.historycooperative.org/journals/ahr/105.1/ah000001.html> – 8. oktoober 2009).
- Davis, Natalie Zemon 1983. *The Return of Martin Guerre*. Cambridge: Harvard University Press.
- Davis, Natalie Zemon 1987. *Fiction in the Archives. Pardon tales and their Tellers in Sixteenth-Century France*. Cambridge: Polity Press.
- Dilthey, Wilhelm 1976. *Selected Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geertz, Clifford 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Ginzburg, Carlo 1996. *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004. *Iso Suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalela, Jorma 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Klinge, Matti 1967. *Ylioppilaskunnan historia: Toinen osa 1853–1871*. Porvoo: WSOY.
- Klinge, Matti 1968. *Ylioppilaskunnan historia: Kolmas osa 1872–1917*. Porvoo: WSOY.
- Koivunen, Anu 1996. Sorto. Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim). *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Kuusisto, Seppo 1978. *Kansallishenkeen uskoen: Hämmäläis-Osakunnan historia I, 1865–1918*. Helsinki: Hämmäläis-Osakunta.
- Laine, Leena 1984. *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys ruumiinkulttuurin alueella Suomessa v. 1856–1917*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu 93 A. Lappeenranta: Etelä-Saimaan kustannus.
- Lappalainen, Päivi 2000. *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 789. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel 1990. *Karnevaalit: Kynttelinpäivästä piinaviikolle 1579–1580*. Helsinki: Art House. [Esmatrükk 1980. *Le Carnaval de Romans, 1579–1580*. Paris: Gallimard.]

Levi, Giovanni 1991. On Microhistory. Burke, Peter (toim). *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press.

Makkonen 2006. Instituution suullinen historia. Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim). *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 245–270.

Peltonen, Matti 1999. *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.

Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot: Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Portelli, Alessandro 1991. *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. Albany (New York): State University of New York Press.

Pöysä, Jyrki 1994. Nykyperinteen tutkimus. Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim). *Kulttuurintutkimus*. Tietolipas 130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Salmi-Niklander, Kirsti 2004. *Itsekasvatusta ja kapinaa: Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 967. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Salmi-Niklander, Kirsti 2005. Käsin kirjoitettua. 1800-luvun lopun nuoret naiset historian opiskelijoina ja tulkitsijoina. Katainen, Elina & Kinnunen, Tiina & Packalén, Eva & Tuomaala, Saara (toim). *Oma pöytä: Naiset historiankirjoittajina Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 221. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tuomaala, Saara 2004. *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Bibliotheca Historica 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Turner, Victor W. 1986. Dewey, Dilthey & Drama: An Essay in the Anthropology of Experience. Bruner, Edward M. & Turner, Victor (toim). *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois Press.

Ukkonen, Taina 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla: Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Summary

Event, Experience and Narrating

Kirsti Salmi-Niklander

Key words: event, experience, oral and written culture/expression, oral narrative history, personal experience narrative, practical culture

The article analyzes the interdependency of event, experience, and narrating. What does the event consist of in academic historical research and in oral history? How do narrators define events in everyday life, when reminiscing and narrating? The article

discusses the event as the common area of history and anthropology. The aim of the article is to search for new information on historical processes that are observed through the experience of contemporaries of such events by analysing the interdependency of the event and the experience, and how they are expressed. A precise analysis of two event narratives that remain in the borderland of oral and written expression is used to disclose the processes of social breakthrough in the 1890s: women entering the previously male-dominated areas of life and the resulting power struggle, the activities of temperance societies in changing student life, the development of new communities and new means of expression. The narrative styles and genre transformation were caused by the fact that the existing means of expression were inadequate for recording the changes that occurred and were perceived in the society.